

УЛС ТӨРИЙН ҮЗЭЛ СУРТАЛ БА НАМУУДЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Ё.Довчин

доктор

МУИС, НШУС, Улс төр судлалын тэнхим

Г.Цэнд-Аюуш

докторант, ахлах багш

МУИС, НШУС, Улс төр судлалын тэнхим

1990-ээд оноос эхлэлтэй Монголын ардчилсан хувьсгалын үр дүнд хуучны захиргаадалтын систем, нэг нам төвтэй үзэл сурталжсан дэглэм, төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн механизмыг халж өөрчлөх, зах зээлийн харилцаа, чөлөөт өрсөлдөөн иргэдийн эрх чөлөөг дээдэлсэн ардчилсан нийгмийг цогцлуулан хөгжүүлэх нэгэн зорилго дор улс төрийн намууд үүсч үйл ажиллагаа явуулж байгаа хэдий ч тодорхой үзэл суртлын номлол баримтлан нийгмийг өөрчлөн байгуулах бүрэн цэгцтэй концепци боловсруулж баримтлан мөрдөж хэрэгжүүлэх гэхээсээ илүүтэй сонгогчдын саналыг өөрсөддөө татах, популист амлалт, манипулятив шинжтэй суртал ухуулгыг гол болгож, нийгмийн өмнө хүлээсэн хариуцлага тэр бүр ухамсарлахгүй байна. Ардчилсан дэглэм тоталитаризмаас ялгаатай нь төрөөс аль нэг үзэл суртлыг албан ёсны улс төрийн үзэл суртлаар зарладаггүй, харин заагран ялгарч хоорондоо өрсөлдөгч үзэл суртлууд нь төрийн улс төрийн бодлого, үзэл баримтлалын олон ишт тулгуур болж өгөх ёстой байдаг. Ер нь сүүлийн үед үзэл суртлаас цэрвэх хандлага нэлээдгүй газар авах болсон. Энэ учир бидний дэвшүүлж байгаа асуудал бол улс төрийн үзэл суртал гэж юу болох, улс төрийн шинжлэх ухааны болон практик амьдралд хэрхэн эерэг, сөрөг нөлөө үзүүлж ирсэн, түүний нийгмийн хөгжилд гүйцэтгэх чиг үүрэг, ач холбогдлын талаар судлаачдын үзэл бодлыг нэгтгэн дүгнэх, нөгөө талаар ардчилалд шилжиж байгаа монголын өнөөгийн нөхцөлд улс төрд үзэл суртал хэрэгтэй юү? хэрэгтэй бол чухам ямар үзэл суртал хэрэгтэй вэ? улс төрийн намуудын үзэл баримтлалын төлөвшил, хандлага ямар байна вэ? зэргийг хөндөж судлаачдын анхаарлыг хандуулахыг зорив.

Мөн нийгмийн ардчиллын хүрээнд энэ асуудлаар санал бодлоо хуваалцах болно. Ардчилал, зах зээл жам ёсны аян зөнгөөрөө учраа олох ёстой гээд орхидог үе нэгэнт өнгөрчээ. Зах зээл, ардчилал тодорхой үзэл баримтлалд суурилсан улс төрийн бодлогод хэрхэн холбогдох вэ? Учир нь энэ бүгд хүн бүрийн, нийгмийн бүлэг бүрийн амьдралд

тусдаг. Улс төрийн үзэл суртал нэг талаас хэсэг бүлгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэн хамгаалсан үзэл санаа, үзэл баримтлалуудын нийлбэр цогц, нөгөө талаас улс төрийн засаглалын хүлээн зөвшөөрөгдсөн шинжийг хангах үнэт зүйлсийн илэрхийлэл мөн. Энэ утгаараа үзэл баримтлал хэмээх ухагдахуун нь үзэл суртал хэмээх ухагдахуунтай адил утгаар хэрэглэгдэх явдал байдаг бөгөөд гагцхүү сүүлийнх нь харьцангуй өндөр түвшинд системчлэгдсэн байдгаараа онцлог талтай. Мөн үзэл баримтлал, үзэл суртлыг аль алиныг нь итгэл үнэмшлийн, ертөнцийг үзэх үзлийн систем гэж үзэх явдал байдаг. Жишээ нь: “Марксын сургаал үнэн зөв учир бүхнээс хүчтэй” гэсэн Лениний үг түүний итгэл үнэмшлийн бэлэг тэмдэг бөгөөд тэрбээр марксизмыг ажилчин ангийн үзэл суртал хэмээн бичиж байв. Тиймээс бид үзэл суртал бол өөртөө ертөнцийг үзэх үзэл, үнэт зүйлсийн систем, практик үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг багтаасан цогц ойлголт гэсэн санааг иш үндэс болгож байна. Үзэл суртлын асуудалд судлаачид өөр өөрсдийн аспектаар хандаж олон янзын тайлбар хийсэн байдгаас харахад эл ойлголт маш өргөн хүрээтэй болох нь харагдана. Тухайлбал, хувь хүний үзэл бодол, бүлгийн болон намын үзэл баримтлал, ертөнцийг үзэх үзлийн систем, тэр ч бүү хэл миф хүртэл үзэл суртлын хүрээнд хамрагдан тайлбарлагдах нь цөөнгүй.

Анх XVIII зууны Францын сэтгэгч Дестют де Траси шинжлэх ухааны эргэлтэд “үзэл суртал” хэмээх нэр томъёог оруулж ирсэн бөгөөд тухайн үедээ “үзэл санаануудын тухай шинжлэх ухаан” гэж нэрлэжээ. Энэ үеэс үзэл суртал, онол харилцан хамааралтай хөгжиж ирсэн байна. Тухайн үедээ Наполеон үзэл сурталчдыг илэрхий хуурмаг үзэл санаа, төсөөллүүдийн жинхэнэ мөн чанарыг ойлгодоггүй, онолчирхдог гайхлууд гэж үзэж байв. Хожмоо үзэл суртал нийгмийн оюун санааны хүрээнээс нэгэнт хальж улс төрд нэн чухал үүрэг гүйцэтгэх болсон бөгөөд аливаа улс төрийн үйл ажиллагаа тодорхой аливаа үзэл суртлуудын илэрхийлэл болон өрнөж хөгжсөөр ирсэн. Энэ ойлголтыг судлаачид олон талаас нь судалж, нийгмийн улс төр, эдийн засаг, социаль болон соёлын харилцаануудтай холбогдуулан үзэл баримтлалаа дэвшүүлж ирсэн. Тухайлбал, К.Маркс үзэл суртлын мөн чанарыг эдийн засаг, социаль хүчин зүйлтэй холбон тайлбарласан бол Ф.Ницше үзэл суртал нь эдийн засгийн харилцаанаас үл хамаарах соёлын гүнд боловсордог үзэгдэл гэж үзсэн байдаг. К.Мангейм үзэл суртлыг нийгмийн хүчин зүйлс, тэдгээрийн дотроос шашин шүтлэг, улс төрийн байр суурьтай нөхцөлдүүлэн судалсан байдаг. Үзэл суртлын онол, номлол дотор түүнийг хуурмаг ухамсар хэмээн тайлбарлах нь бий. Энэ нь нэгдүгээрт, үзэл суртал бүхнийг сонирхлын “дурангаар шагайх” учир үзэл суртлаа дэвшүүлэгч талын эрх ашигт нийцүүлэн бодит байдлыг гуйвуулах боломжтой, хоёрдугаарт, үзэл сурталчдын үзэл бодол хуурамч байх нь тэд хэсэг бүлгийн ашиг сонирхолд хөтлөгддөг, гуравдугаарт, үзэл суртлын хуурамч шинж бодит байдлын өөрийнх нь хуурмаг байдлаас шалтгаалдаг, дөрөвдүгээрт, үзэл суртал оршин буй нийгмийн байгууллага өмгөөлж хамгаалдаг зэргээр ярьж бичдэгээс үүдэлтэй бололтой. Тэгвэл шинжлэх ухаан гагцхүү объектив, үнэн мэдлэгийг чухалчилж, хэн

нэгний эрх ашигт автагдалгүй үзэгдлийн зүй тогтлыг байгаа чигээр нь нээн харуулдаг гэж үздэг. Үзэл суртал хэсэг бүлгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн үнэт зүйлсийн систем. Үзэл суртал хувь хүнд хандахаасаа илүүтэй олон түмэнд ханддаг. Тиймээс улс төрийн намууд олон нийтийг өөртөө татах, дайчлах, зохион байгуулалтанд оруулж нэгтгэх хэрэгцээ шаардлагаараа хөтөлбөрийнхөө бааз суурь болгож аль нэгэн нийцтэй үзэл суртлыг хүлээн зөвшөөрч, эсхүл тэр дагуу үзэл баримтлалаа боловсруулж дагаж мөрдөх уламжлал бий болсоор удаж байна. Ингэхлээр үзэл суртал байх ёстой зүйл. Нөгөө талаар үзэл суртал бодит байдлыг хамгийн хялбар цэгцтэй томъёолж, олон түмний ухамсар, сэтгэхүйд хүрч ойлгогдох, нөлөөлөх чадвараараа бүхнээс хүчтэй бас бодит байдлыг өөрчлөхийг эрмэлздэг. Энэ байдлаараа үзэл суртал улс төртэй холбогддог. Тиймээс үзэл сурталын зарчмууд, үнэт зүйлсийг баримтлах нь дотоод, гадаад бодлогын зорилтуудыг шийдвэрлэх нэг нөхцөлд тооцогдох болсон. Үзэл сурталын асуудалд эерэг, сөрөг байдлаар хандаж ирсэн байдал түүхэнд байсаар ирсэн одоо ч байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй болов уу. Ялангуяа үзэл сурталд тохуурхсан байдлаар хандах, хэн нэгэн хүний, хэсэг бүлгийн сэтгэл хөдлөл, эрх ашигтай холбоотой мэтээр үзэх явдал одоо ч байна. Тэгэхлээр үзэл сурталын мөн чанар, ач холбогдлын тухай асуудал гарч байна.

Анги бүлгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлдэг учир үзэл суртал хуурмаг шинжтэй гэсэн санаа явсаар нэгэн үед үзэл суртлаас татгалзахад ч хүргэсэн байдаг. 1960 онд АНУ-д Д. Беллийн “Үзэл сурталын төгсгөл” нэртэй ном гарсан. Энэхүү номын гол агуулга өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухаанд гарсан “үзэл сурталгүйжүүлэх” үзэл баримтлалын тусгал байсан юм. Дайны дараа үе нь үзэл сурталын дараах эрин цаг байх ба улс төрийн амьдралд фашист, коммунист дэглэмийн тогтоосон эрх чөлөөгүй байдлын айдсаас ангижрах, шинжлэх ухаан техникийн хувьсгалын үр дүнд өргөн олон түмний аж байдал сайжирч, нийгмийн бүтэц өөрчлөгдөн, ангийн зөрчил, тэмцлийг хууль зүйгээр зохицуулах боломжтой боллоо. Ийнхүү үзэл суртал үеэ өнгөрөөсөн тул орчин үеийн аж үйлдвэржсэн нийгэм түүнгүйгээр аливаа асуудлыг шийдвэрлэж чадна гэж нотолдогт энэ үзэл баримтлалын гол санаа оршино. Зарим судлаачид тухайлбал, америкийн улс төр судлаач Ф. Фукуяма (1990) аж үйлдвэржсэн нийгэмд “хуурмаг” үзэл сурталын оронд технократ ухамсар хангалттай гэж үзээд “үзэл сурталгүйжүүлэх” гэдгийг хүний нийгмийн амьдралыг барууны либерал ардчилсан зарчимд тулгуурлан бүхэлд нь өөрчлөн байгуулах явдал гэж үзэхийн хамт либерал ардчилал хүний нийгмийг удирдах сүүлчийн хэлбэр байх ёстой гэсэн үзэл бодлыг илэрхийлсэн байдаг.

Гэвч “үзэл сурталгүйжүүлэх” үзэл баримтлал явуургүй болохыг нийгмийн хөгжлийн практик амьдрал харуулсан юм. 1970-аад онуудад дэлхий дахинаа өрнөсөн ардчилсан хийгээд чөлөөлөх хөдөлгөөнүүдэд “дахин үзэл сурталжуулах” үзэл баримтлал дэвшигдэж олон нийтийн ухамсрыг эзэмдэх, нийгэмд шинэтгэл хийх, улс орны байр суурийг дэлхий нийтэд бэхжүүлэх нэн чухал хүчин зүйл, үндэсний нэг нөөц гэж үзэх болсон. Мөн үзэл

суртлын зарчмууд, үнэт зүйлсийг баримтлах нь дотоод, гадаад бодлогын зорилтуудыг шийдвэрлэх нэг нөхцөлд тооцогдох болжээ. Гэхдээ үзэл суртлыг объектив байх, үнэн байх шинжлэх ухааны шалгуураар хэмжих нь тохиромжгүй, түүний үзэл санааны нөлөө нийгэмд хэр зэрэг тусав гэдгээр үнэлэхийг санал болгожээ. Энэ тухай америкийн улс төр судлаач Р.Макридис улс төрийн олон ургальч үзэл суртал зэрэгцэн оршиж байгаа нь нийгмийн бүх бүлэг давхраа дэлхий ертөнцийг адилхан дурангаар шагайж харах бололцоо олгож байна гэж зүйрлэн хэлсэн байдаг. Ингэхлээр үзэл суртлын орон зай ямагт олон янз \плураль\ улс төрийн үзэл баримтлалууд зэрэгцэн оршиж, бие биесээ нөхөн сэлбэж, ижилсэж нэгдмэл систем бүрдүүлэх нөхцөл ардчилсан нийгэмд нээлттэй байдаг. Тоталитар дэглэмийн үед төрийн нэг үзэл суртал улс төр, оюуны амьдралд ноёрхолоо тогтоосон байхад ч контр үзэл суртлууд ил бишээр оршиж байх нь хэвийн зүйл билээ. Энэ бүхнээс үндэслэн орчин үеийн нийгмийн амьдралд үзэл суртлын ач холбогдлыг дараахь хүчин зүйлсээр тодорхойлж болохоор байна. Үүнд:

1. Үзэл суртал нийгэм дэх эмх замбраагүй, чиг зүггүй байдлыг цэгцлэн тэр чанараараа нийгмийг нэгтгэгч, дайчлагч, тогтворжуулагч үүрэг гүйцэтгэнэ. Өнөө үед дур зоргоороо авирлах, "Би эрх чөлөөгөө эдэлж байна. Бусад нь надад падгүй" нэрээр бусдын эрх чөлөөнд халдах, засаг, хууль ёсыг юман чинээнд бодохоо больсон ийм гаж үзэгдэл лавширвал нийгмийг анархи байдалд хүргэнэ. "Дэг журмыг хэрэг дээр нь хангасан байгуулал бол диктатур биш, харин ардчилал мөн" гэж Ги. Эрме (1994) хэлсэн байдаг.

2. Үзэл суртал зориудын худал хуурмаг төөрөгдүүлэл байх албагүй, бидний амьдарч буй нийгэм-соёлын орчны нөлөөллөөр зарим үндэслэл, үзэл баримтлалын ач холбогдол нь эдүүгээд таарч зохицохоо больсон байж болох талтай ч үзэл суртал ертөнцийг үзэх үзлийн хувьд улс төрийн нам, хэсэг бүлгийн үзэл бодол, баримтлал төдийгүй олон түмний ертөнцийг үзэх үзэл, улс төрийн суурь ухамсрыг төлөвшүүлэхэд ихээхэн нөлөөлнө.

3. Амьдрал дээр шинжлэх ухаан тэр бүр хариу өгч чадаагүй олон асуудлаар шийдвэр гаргах хэрэг гардаг ба үүнд үзэл суртал тусална.

4. Бодит байдлын нарийн ээдрээг хялбарчлан хураангуйлан томъёолж олон түмний ухамсарт хүргэж, амьдрал тэмцлийн болон бусадтай хэрхэн харилцах арга замыг ойлгуулж, чиглүүлж өгдөг.

Улс төр бол бололцоог дайчлах, хэрэгжүүлэх урлаг гэж үзэж болно. Түүхээс үзэхэд гарамгай улс төрчид, уран илтгэгчид бас стратегчид байсан. Тэд стратегийн талтай практик зорилтуудыг шийдэх асуудал дээр олонхи тохиолдолд үзэл суртлыг ашиглаж олон түмнийг итгүүлж, ойлгуулж, дайчилж чадаж байсан. Дахин давтахад итгэл үнэмшилгүй бат итгэл гэж үгүй билээ. Иймд үзэл суртал зорилгоо тодорхойлох, хүмүүст

хүргэж ойлгуулах чадвараараа шинжлэх ухаанаас хавьгүй илүү байдгийн олон жишээг бид мэднэ.

Улс төрийн зохиол, бүтээлээс харахад улс төрийн үзэл суртлыг тайлбарлах хоёр үндсэн хандлагыг товойлгон авч үзэх боломжтой байна. Нэгд, улс төрийн үзэл суртлыг хэсэг бүлгийн ашиг сонирхолын үүднээс улс төрийн ахуй, бодит байдлыг тусгасан үзэл санаа, үзэл баримтлалуудын нийлбэр цогц мөн гэж үздэг бол хоёр дахь нь улс төрийн үзэл суртал тухайн нийгмийн улс төрийн дэглэмийн легитим шинжийг нь баталгаажуулдаг үнэт зүйлсийн систем гэдэг. Өөрөөр хэлбэл үнэт зүйлс нь улс төрийн үзэл суртлын түвшинд тавигдсанаар итгэл үнэмшил, чиг баримжаа өгдөг өвөрмөц чадавхаараа нийгмийн эвдрэл, задралыг тогтоон барьж нийт үндэстний эв нэгдэл, эрч хүчийг хангах чадвартайг онцолж байна. Энэ хоёроос эхнийх нь манай орны орчин үеийн улс төрийн ухамсар, сэтгэлгээнд зонхилж ирсэн бололтой. 1980-аад онд германы улс төрч У.Матц үзэл суртал нь нийгэм ноцтой хямарсан үед гарч ирсэн үнэт зүйлсийн систем гэсэн санаа дэвшүүлж, хэрэв дундад зуунд шашин хүмүүсийг нэгтгэж байсан бол одоо үүнийг төр үзэл суртлын тусламжтай хийх ёстойг гэсэн нь сонирхол татдаг. Энэ бүхнээс дүгнэн үзвэл үзэл суртал улс төрд чухал үүрэгтэйгээр үл барам учир шалтгааныг тодорхойлогч шинжтэй гэж үзэх үндэс байна. Европ, Америкд капитализм, зах зээлийн харилцааны хөгжлийн нөлөөгөөр анги бүлгийн хүчтэй ялгарал гарч тэдний ашиг сонирхлыг илэрхийлэн хамгаалсан улс төрийн үзэл суртлууд үүссэн тэдгээр орнуудтай харьцуулан үзэхэд бидний ойлгож байгаагаар монголчуудын хувьд улс төрийн үзэл суртлын ийм уламжлал XX зууны эхэн хүртэл байгаагүй, харин этатист ухамсар, сэтгэлгээ голлож байсан бололтой. Харин хоёр дахь хандлагын тухайд гэвэл үзэл суртал үнэт зүйлсийн систем болохынхоо хувьд монголын төрт ёсны түүхэнд улс төрийн үзэл суртал огт үгүй байсан гэж үзэх нь учир дутагдалтай болно. Учир нь монголчуудын олон зууны туршид хуримтлуулсан соёлын өвийг үнэт зүйлсийн соёл гэж болох бөгөөд түүний дотор улс төрийн үнэт зүйлс дээгүүр зиндаанд тавигдах нь зүйн хэрэг билээ. Төрөө дээдлэх ёс, үндэс угсаа, хэл соёл, эх нутгаа гэх сэтгэл, үзэл бодол монголчуудын улс төрийн соёлын цөм болж үнэт зүйлсийнхээ хувьд үндэстнээ бэхжүүлэн нягтруулж ирсэн бөлгөө. Хүчтэй төр, хүчтэй удирдагчийг хүсэмжлэх нь ард олон дарангуйлагчийг мөрөөдсөн хэрэг огтхон ч биш, харин ёс суртахуун, дэг журам, сахилга, үүргийг хүндэтгэн дагадаг монголчуудын төрт ёсны өнө эртний “инстинк”-ийн илрэл гэвэл зохилтой. Монгол түмний энэхүү улс төрийн соёл бүхэлдээ үнэт зүйлсээр тодорхойлогддог тул монголчууд эрх ашгаа хамгаалуулах гэхээсээ үнэт зүйлс, эрхэмлэлд илүүтэй итгэж, амьдралын утга учраа тэдгээртэй жишиж ухаарч ирсэн. Ийнхүү монголчуудын хувьд үнэт зүйлсээ даган мөрдөхийг олз ашгаас дээгүүр тавьдаг бөгөөд үнэт зүйлс нь өөрийн үүргээ гэсэн үйл хэргээ гүйцэлдүүлэхэд нь өдөөн дуудах шалтгаан болж өгдөг байжээ.

1920-иод оноос ангич үзлийг тугаа болгосон барууны марксизм Монголд албан ёсны үзэл суртал болж дэлгэрсэн нь үнэт зүйлсээ баримжаалдаг монголчуудын улс

төрийн үнэлэмж, төсөөлөлтэй илт зөрчилдсөнийг туулж өнгөрүүлсэн түүх харуулсан. Үүний зэрэгцээ үндэсний тодорхой үнэт зүйлс социалист үзэл суртлыг хүлээн авахад зарим талаар таатай хөрс болж, үнэт зүйлс, эрхэмлэлээ гэх итгэл тэмүүлэл социализмд итгэх итгэлээр солигдсон билээ. Хэдийгээр марксизм-ленинизмийг монголын нийгмийн оюун санааны үндэс болсныг тунхагласан ч хэрэг дээрээ номчирхол, суртал нэвтрүүлгийн аяс давамгайлж уг үзэл суртал монгол орчинд төдийлөн хэвшиж чадаагүйг 90-ээд оны өөрчлөлт төвөггүй нотолсон юм. Энэ үеэс Монголыг бас “үзэл сурталгүйжүүлэх” үзлийн хаялга тойроогүй бөгөөд марксизм төдийгүй бүх “изм”-ийг үлдэн хөөх аяны хөлд үзэл суртал гэдэг ойлголт давхар нэрвэгдэн улс төрийн үзэл суртлаас цэрвэж болгоомжилж, шүүмжлэх хандлага давамгайлах болсон. 1990 онд марксизмыг эсэргүүцсэн үзэл санааны давалгаа хүчтэй өрнөж байсан үед яруу найрагч Цэндийн Чимиддорж “Болор цом”-ын наадам дээр “мал яаж маллахаа марксизмаар заалгахгүй” гэж шүлэг уншиж шагнал гардан авч, оюутнууд марксизм-ленинизмийг, МАХН-ын түүхийн хичээлийг судлахгүй гэж эсэргүүцэл илэрхийлж байлаа.

Гэсэн хэдий ч 1992 онд батлагдсан Үндсэн хууль, олон ургальч үзлийг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн явдал, монголд бүрэлдсэн улс төрийн олон намуудын тогтолцоо, байнгын ажиллагаатай парламентын үйл ажиллагаа зэрэг нь намууд оршин тогтнох хоорондоо ялгаран зааглагдахын тулд өөрийн гэсэн үзэл баримтлалтай байх шаардлага тэр үеийн нөхцөл байдлаас зүй ёсоор урган гарсан юм. Үүнээс үүдэн улс төрийн хүчнүүд үзэл суртал тийш эргэж, нэгэн цагт гэрийн хаалгаар гарч одсон “изм”-үүд өөр дүр төрхийг олж гэрийн тооноор буцаж ирсэн гэж хэлж болно. Учир нь намууд үзэл санааны төлөвшлийг олохдоо барууны сонгодог улс төрийн үзэл суртлуудыг баримжаалж эхэлсэн юм. Нийгэмд янз бүрийн үзэл санаа баримтлалууд зэрэгцэн орших, өрсөлдөх, харилцан үйлчлэх, бие биеэ нөхөн сэлбэх, ойртох, ижилсэх үйл явц идэвхижин одоо хэр үргэлжилсээр байна. Энэ зурвас үеийг үзэл суртлын дискурс гэж нэрлэж болно. Ийм нөхцөлд намуудын үзэл баримтлал ч, үзэл суртал ч үндэсний үнэт зүйлсийн систем, хүн төрөлхтөний нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн ардчиллын нийтлэг үнэт зүйлс хоёрын зааг дээр боловсруулагдах учиртай болов уу. Энэхүү дискурсын үед улс төрийн нам, хүчнүүдийн улс төрийн үзэл баримтлалын нийтлэг бааз суурь нь үндэсний ардчилсан үзэл байх болов уу гэж бид дараах зүйлийн иш үндэс болгон үзэж байна. Уг үзэл суртал нь үндэсний хийгээд ардчилсан нийтлэг үнэлэмжийн харилцан шүтэлцэлийн төвлөрсөн илэрхийлэл байх болно. Энэ үзлийн үндсэн бүрдэл нь монгол түмний үндэсний ухамсар, уламжлалт соёл, гүн ухаан, үзэл бодол, сэтгэл зүйн цогцолбор бөгөөд өөрийн төрт ёсоо хэрэгжүүлж байгаа монгол түмний улс төрийн ухамсрын илэрхийлэл болсон үндэсний үзэл санаа юм. Гэхдээ бид үндэсний үзлийн тухай ярихдаа үндсэрхэг үзлээс ялгаж ойлгож байгааг энд зориуд тэмдэглэж байна. Улс төрийн системийн нэг бүрдвэр нь улс төрийн ухамсар, улс төрийн соёл, улс төрийн үзэл суртал байх учиртай. Уг нь төрийн эрх барих болсон намууд өөрсдийн үзэл сурталаа төрийнх гэж тулгаад байхгүй аль ч намын

эрх барьж буй үед мөрдөгдөж болохуйц төрийн үзэл суртлыг боловсруулж мөрдөх нь чухал билээ. Энэ бодомжийн араас төрийн “хар” хайрцагны бодлого гэгч яригдах ёстой. Улс төрийн намуудын үзэл суртал нь төрийн бодлого, бүхэл бүтэн үзэл баримтлалын тулгуур нь болж өгөх учиртай. Плюраль ардчилалын нөхцөлд аль нэг үзэл суртлыг амьдрал дээр сонгуулийн дүнгээр парламентад олонхи суудал авсан намын үзэл суртал тухайн үедээ давамгайлах шинжтэй байж болохыг үгүйсгэх аргагүй. Гэхдээ сонгуулийн үр дүнгээс үл шалтгаалан залгамжлан авах зарчмууд, суурь үнэт зүйлстэй байдгаараа төрийн бодлого онцлог юм. Одоогийн олон ургальч үзлийн нөхцөлд янз бүрийн үзэл суртлуудын өөр хоорондын зөрчилдөөн тэмцэл зөвхөн үзэл санааны өрсөлдөөний хүрээнд л байх учиртай. Энэ явцад олон түмний сэтгэл санаа оюун ухааныг эзэмдэн гарч ирсэн үзэл суртал төрийн өмнө тулгарч байгаа зорилтуудыг шийдвэрлэхэд том хүч болох нь дамжиггүй. Тиймч учраас өнөөгийн нөхцөлд үзэл суртлын үүрэг, ач холбогдол өндөржиж байна. Намууд төрийн бодлого боловсруулж тодорхойлох гол институт. Намууд байна гэдэг бол үзэл суртал байна гэсэн үг. Нам бол улс төрийн хэсэг бүлэг. Үзэл суртал бол тэрхүү хэсэг бүлгийн ашиг сонирхлыг илэрхийлэн хамгаалдаг үнэт зүйлсийн систем. Өрнөдийн нэртэй судлаач И.Ильин 1956 онд Мюнхенд хэвлүүлсэн “Хууль зүйн ухамсрын мөн чанарын тухай” номондоо “намын хөтөлбөрийг төрт ёсны шинжтэй болгож чадах цорын ганц хүч бол хууль зүйн боловсронгуй ухамсар. Ийм ухамсар байвал нэг нам нөгөө намаасаа тухайн нам хэний эрх ашгийг хамгаалж байна вэ? Гэдгээр ялгарахгүй. Харин энэ нэгдмэл эрх ашгийг хэрхэн ойлгож байна вэ? Гэдгээрээ ялгарана. Тэгвэл намуудын тэмцэл нь анги, бүлгүүдийн санаархлын өрсөлдөөн бус, улс төрийн янз бүрийн ойлголтын маргаан байх болно. Ийм нөхцөлд улс төрийн бодлого далд иргэний дайны шинжтэй байхаа больж, жинхэнэ өндөрлөгтөө хүрнэ. Зорилго нэг байхад өөр өөр ойлголтын талынхан маргалдах нь бүтээлчээр хамтран ажиллах боломж бий болгоно. Ингэхдээ улс төрийн бодлого зах зээлийн үймээн шуугиан шиг юм байхгүй, харин эв санаагаа нэгтгэх эрэл, жам ёсны зөв зүйтэйн сургууль байх болно” гэжээ. Ер нь үзэл суртал намын үзэл баримтлалын суурь дэвсгэр болдог утгаар нь либераль, консерватив, социалист, социал-демократ, коммунист гэж ангилагддаг. Монголын намууд хэдийгээр хөтөлбөр, баримт бичгүүддээ үзэл баримтлалаа тусгасан байдаг ч ялгаа нь төдийлөн харагдахгүй байна.

Бодлогын хувьд амлалт, популист хөтөлбөр зонхилсон олон нийтийн сэтгэл хөдлөл, амьдралын гачаал, хүндрэл бэрхшээл тоочсон, бас тооцсон прагматик тал нь давамгайлсан бодлого явуулаад байх шиг. Намууд нэгдэх, салах явдал их гарах болсон. Зүүний болон барууны чиглэлийн нэгдэж байгаа нь парадокс. Улс төрийн засаглалын дээд эрх мэдэлд хүрэх л гэсэн санаархал зорилго нь давамгайлж үзэл суртлаар “мангаа” хийж улс орныг хөгжүүлэх цогцолбор үзэл баримтлалын уралдаан өрсөлдөөнөөс зайлсхийж байгаатай утга нэг болж байна. Уул нь намууд энэ тал дээр үзэл номлол, оюунаа уралдуулж улс орон хөгжих альтернатив бодлого боловсруулж

өрсөлддөг баймаар. И.Ильин бичихдээ "хэрэгжиж болох эсэх" зарчмын үүднээс намууд "хамгийн дээд" ба "наад захын" хоёр хөтөлбөртэй байх бөгөөд тэгэхдээ..."хамгийн дээд хөтөлбөр" нь нарийндаа бол хөтөлбөр ч биш, санааны зорилгыг өгүүлсэн байна.Өөрөөр хэлбэл бидний ойлгож байгаагаар улс орны хөгжлийн тухай цогц үзэл баримтлал юм. Нийгмийн,улс төрийн хөгжилд өөрийн зайлшгүй дэс дараалал байдаг. Тэр дарааллыг алдагдуулбал уршиг балаг нь удахгүй мэдэгдэж нам гайтай утгагүй үйлдлийн замд орж,төрийг хөнөөнө гэсэн байдаг. Эндээс дүгнэж үзвэл манайд энэ шилжилтийн үед үзэл суртал хэрэгтэй байна гэж хэлж болмоор. Германы улс төрч У.Матц (1992) үзэл суртал нь нийгэм ноцтой хямарсан үед гарч ирсэн үнэт зүйлсийн систем. Дундад зуунд шашин хүмүүсийг нэгтгэж байсан бол одоо төр үүнийг үзэл суртлын тусламжтай хийх ёстой гэсэн нь бидний сонирхол татаж байгааг дахин тэмдэглэх нь зүйтэй болов уу. Тиймээс үзэл суртал улс төрд чухал үүрэгтэйгээр үл барам учир шалтгааныг тодорхойлогч шинжтэй гэх үндэс байна. Намуудын үзэл баримтлалаар дамжуулж олон нийтийг нэгтгэх, нягтруулах, дайчлах хэрэгцээ их өсч байна. Нам үзэл суртлаа сайн боловсруулна гэдэг бол мэдээж нарийн чимхлүүр ажил. Онолын, оюуны өндөр мэдлэг, соёл, туршлага шаардах нь зүйн хэрэг. Намууд үүнээс шантарч, зайлсхийж боломгүй. Энэ бол хариуцлага,ёс зүйн шаардлагын асуудал.Нам бол маш том улс төрийн хүчтэй бүлэг. Эгнээндээ мянга мянган янз бүрийн ажил, мэргэжлийн иргэдийг багтаасан бүлэг. Энэ бол асар том потенциал хүч, нөөц мөн. Харин үзэл баримтлалаас хөндий байхыг хэн хүсдэг вэ? гэвэл карьер хөөгчид. Тэд үзэл баримтлалынхаа төлөө хариуцлага хүлээхээс айдаг, үзэл баримтлалыг хоосон популист амлалтаар орлуулахыг хичээдэг. Энэ бол нам доторхи хэсэг бүлгийн оюуны ядуурал, хоосрол биш үү. Үзэл суртлууд интеграцчилагдаж байгаатай холбоотойгоор намууд ижилсэх, ойртох хандлагатай болж бас үзэл суртлууд бие биесээ нөхөн сэлбэж зэрэгцэн оршоод үнэт зүйлсээрээ баяжаад явж байна. Энэ утгаараа манайд социаль ардчилал өрнөж байна гэсэн үг. М.Вебер намыг тодорхойлохдоо улс төрийн нам нь үзэл санаа нэгтнүүд чөлөөтэй эвлэлдэн нэгдсэн нийгмийн холбоо юм. Намууд гол төлөв хөтөлбөртөө тодорхойлсон бодлогоо амьдралд хэрэгжүүлэх эрмэлзэлтэй иргэдийн холбоо, тиймээс намуудын зохион байгуулалтын хэлбэр тодорхой хэмжээгээр үзэл суртлаар тодорхойлогддог. Жишээ нь: АНУ-д гол хоёр нам болох Бүгд Найрамдах нам, Ардчилсан нам "нээлттэй" намууд бөгөөд гишүүнчлэлээсээ өгсүүлээд сонгуулийн өмнөх кампанийг хэрэгжүүлэхдээ тодорхой зохион байгуулалтанд ордог. Аль нэгэн анги бүлгийн эрх ашгийг марксизмийн үзэл суртлаар намын харьяалалд багтаадаг улс төрийн практик үеэ өнгөрөөжээ. Эл асуудлаар Англи, Итали, Германд олон нийтийн дунд явуулсан судалгаа санал асуулгын дүнгээс тодорхой харж болно. Жишээ нь: Англид өөрийн ангийн харьяалалаа ухамсарласан гурван ажилчин тутмын нэг нь "ажилчны" гэж нэрлэсэн намын эсрэг, харин консерваторуудын төлөө, Италид, Христосын ардчилсан эсхүл барууны бүлэглэлүүдийн төлөө, Германд, Христосын ардчилсан холбооны эсхүл либералуудын төлөө саналаа өгчээ. Харин сонирхолтой нь лейбористууд, коммунистууд, социалистуудыг биеийн

хүчний хөдөлмөртэй огт холбогдолгүй хүмүүсийн давхраа болох төрийн түшмэл, үйлчилгээний хүрээний ажилтнууд, сэхээтнүүд дэмжсэн байх юм. Нам хүчтэй байх тусам бюрократ аппарат хүчтэй байдаг бөгөөд түүний дээд удирдлагад нь намын олон түмний болон сонгогчдын сэтгэл санаа, улс төрийн хүчний харьцааг тооцож улс төрийн шийдвэрийг тодорхойлоход гол үүрэг гүйцэтгэдэг олигархи, лидерүүд байдаг байна. Ер нь улс төрийн үзэл суртлын платформ нь ангийн болон шашны хэв маягийн намууд дээр илүү тодорхой харагддаг. Энэ нь үзэл сурталжсан дэглэм бүхий орнууд дахь фашист, коммунист, шашны намуудын хөтөлбөрт тусгалаа олсон байдаг. Тэгэхдээ үзэл суртлын системийн сөрөг үр дагаварын тухай ярихдаа аль ч нийгэм хүмүүсийн үзэл бодлоороо эвлэлдэж нэгдэх хүсэл тэмүүлэл, хэрэгцээг үгүйсгэж чадаагүй, чадах ч үгүйг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Улс төрийн системийн системийн бүрдүүлэгч институтүүдийг уг системийн араг яс гэж үзвээс улс төрийн үзэл суртал, улс төрийн ухамсар, соёл нь тэдгээрийг холбогч мах, булчин, судас юм. Эндээс улс төрийн ухамсар, үзэл суртал, улс төрийн системийн хувьд нэг салшгүй дэд систем нь болж байна. Тиймээс улс төрийн системийн бат тогвортой байдлыг хангаж хөгжүүлэх тал дээр төрийн бодлогыг боловсруулж, шийдвэр гаргахад шийдвэрлэх үүрэг хүлээсэн намууд үзэл баримтлал, үйл ажиллагаагаа уралдуулан ажиллах ёстой болов уу. Юуны түрүүн улс төрийн салбарт улс төрийн нэгдмэл үзэл сурталд суурилсан, социаль салбарт иргэд нь сайн сайхан аж төрөх нөхцөл бүрдүүлэхэд чиглэсэн, эдийн засгийн салбарт улс орноо түргэн хурдацтай хөгжүүлэх макро, микро бүтэц төлөвшүүлэх шинжлэх ухааны үндэслэлтэй цогцолбор бодлого хэрэгжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна. Ардчилал зах зээл бол нэг зоосны хоёр тал.

Зах зээл бүхнийг шийднэ гээд зөнд нь хаяж болохгүй. Иймд зах зээлийн сөрөг үр дагаварыг нөхөх бодлого шаардагдана. Энэ нь нийгмийн чиг баримжаатай зах зээлийг хөгжүүлэх талаар намууд үзэл баримтлалаа боловсруулж уралдуулах ёстой болов уу.

Ер нь улс төрийн ном зохиолд индивидуаль болон социаль ардчилалын тухай бичсэн байдаг. АНУ-д нэг дэх чиглэл давуутай хөгжсөн байхад, эх газрын европын улсуудад хоёр дахь чиглэл хөгжсөн байх жишээтэй.

Бидний ойлгож байгаагаар Монголд социаль ардчилал нь илүү тохиромжтой гэж үзэх онолын-практикийн үндэслэл байна.

Ардчилал зах зээлгүйгээр хөгжиж чаддаггүй бол зах зээл ардчилалгүйгээр оршиж болдог гэснийг өрнөдийн улс төрийн шинжлэх ухаан нэгэнт нотолсон. Үүнийг практик дээр манай өмнөд хөршийн хөгжлийн жишээ бодитой харуулж байна. Америкын эрдэмтэн Р.Даль төрийн зохицуулалттай зах зээлийн эдийн засгийг ардчилалд нийцнэ хэмээн үзсэн байдаг нь илүү бодитой үзэл баримтлал гэж бид үзэж байна.

Зах зээл зохицуулалттай байх уу, үгүй юу гэгдээс нийгмийн шударга ёсны асуудал гарч ирнэ. Ялангуяа нийгмийн баялгийг хувиарлахаас үүдсэн аливаа зөрчлийг зрхицуулж шийдвэрлэхээр үйл ажиллагаа явуулж байгаа бол тэнд улс төрийн бодлого заавал байна. Ардчилсан улс төрийн бодлого л эрх чөлөө, тэгш байдлын тусын тулд зах зээлийн урсгал хүчийг хазаарлах бололцоо олгоно.

Тэгш ёс, эрх чөлөө хоёрыг адил хэмжээнд авч үзэх, энэ хоёр хоорондоо таарч тохирч байвал түүнийг нийгмийн шударга ёс гэж үздэг. Эрх чөлөө ямар хэмжээнд байна. Тэр чинээгээрээ нийгэмд шударга ёс тогтдог. Тэгш байдал бол улс төрийн бодлогоор биеллээ олно.

Либераль үзэл тэгш байдлаас эрх чөлөөг /Ж.Локк/, ардчилсан үзэл эрх чөлөөнөөс тэгш байдлыг /Ж.Ж.Руссо/ илүүд эрхэмлэн үздэг. Эндээс дүгнэхэд бүх үзэл суртал дээрх хоёр дээр л тогтдог. Иймд намууд эрх чөлөө ба тэгш ёсыг хооронд нь зохистой холбож өгөх тал дээр үзэл баримтлалаа уралдуулж ажиллах ёстой болов уу. Энэ бол улс төрийн урлаг, улс төрийн зөв бодлого мөн.

Аль ч улс , АНУ , Их Британ, Франц, Орос, Япон , Хятад бүгд хөгжил,соёл ирэншлээрээ өөр өөр ч нэг гол шинжээрээ адил. Бүгд төр улсынхаа зорилгыг хэрэгжүүлэхэд иргэдийг татан оролцуулах сонирхолтой. Иймд үзэл суртал бол орчин үеийн төр улс олон түмнийг дайчлах гол арга хэрэгсэл болдог. Нэг үгээр орчин үеийн үзэл суртал хамтын хүчин чармайлтад хүмүүсийг нэгтгэхийг зорьдог. Үзэл суртал бүрийн зорилго, түүнд хүрэх арга өөр өөр, гэвч үзэл суртал бүр тавьсан зорилгоо хэрэгжүүлэхэд олон түмнийг дайчлахын хувьд нэг юм.

Дестют де Траси үзэл санааны үндсэн зорилго нь нийгэм ба улс төрийг сайжруулахад оршино. Өөрөөр хэлбэл “үзэл санааны шинжлэх ухаан”-аас гаргаж авсан мэдлэгийг нийт нийгэмд хэрэглэх, улмаар хүмүүсийн амьдралыг сайжруулахыг хичээх ёстой гэж үзсэн. Иймд үзэл санаа бүр эхнээсээ улс төртэй нягт холбогдсон нь тодорхой болдог.

Ашигласан ном зохиол

L.Baradat. 1991. Political ideologies. USA

Ги. Эрме. Ги . Культура и демократия. М.,1994

И.Ильин. Хууль зүйн ухамсарын мөн чанарын тухай. Мюнхен.,1956.

Ф.Фукуяма. Конец истории. // США: Экономика, политика, идеология. //1990 №5

У.Матц. Идеологии как детерминанта политики в эпоху модерна // Полис. 1992 №1-2

К.Манхейм. Идеология и утопия // Новое время. 1990 № 14

Ё.Довчин. Улс төрийн үзэл суртлын асуудалд8 МУИС. ЭШБ. 2002. № 8

Г.Цэнд-Аюуш. Улс төрийн ухамсарын төлөвшлийн асуудалд. МУИС. “Политологи” сэтгүүл .2009. № 4